

УДК: 342.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.01.120>

ОСОБЛИВОСТІ ПРИТЯГНЕННЯ ДО МІЖНАРОДНОЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ: ПРАВОВІ РЕАЛІЇ ТА ДОСВІД МИНУЛОГО

Бараненко Д.В.,*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри теорії та історії держави і права
Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова*

Бараненко Д.В. Особливості притягнення до міжнародної кримінальної відповідальності: правові реалії та досвід минулого.

Актуальність теми міжнародної кримінальної відповідальності в сучасному контексті наголошується не лише потребою у вдосконаленні механізмів правового реагування на порушення міжнародного правопорядку, але й необхідністю розробки та застосування ефективних стратегій протидії найважливішим злочинам. Злочини проти людяності, воєнні злочини та геноцид стають катастрофічними виявами порушень основних принципів гуманізму та міжнародного права, що вимагає негайних та рішучих заходів для забезпечення відповідальності осіб, винних у таких вчинках.

В умовах постійно змінюючогося світового порядку та нових викликів, які ставляться перед міжнародним співтовариством, належне вивчення та аналіз правових реалій та досвіду минулого у сфері міжнародної кримінальної юстиції набуває важливості.

У контексті еволюції міжнародного кримінального права та поглиблення міжнародної співпраці у сфері правосуддя, це дослідження ставить перед собою завдання визначити та проаналізувати тенденції розвитку міжнародної кримінальної відповідальності, акцентуючи увагу на необхідності вдосконалення існуючих інструментів та визначенні нових стратегій забезпечення ефективності правосуддя в контексті змінюючихся викликів у сучасному світі.

Дане дослідження, спрямоване на сприяння розумінню та вирішенню сучасних викликів у галузі міжнародної кримінальної відповідальності, має велике практичне значення для розвитку ефективних заходів протидії міжнародним злочинам та викликанням на відповідальність тих, хто вчиняє такі порушення.

Основна важливість даного дослідження полягає в тому, що воно сприяє не лише науковому осмисленню теоретичних аспектів міжнародної кримінальної відповідальності, але й формулюванню практичних рекомендацій для удоскона-

лення існуючих механізмів протидії та притягнення до відповідальності винних осіб. Науковий внесок у дану тематику дозволить розробити та впровадити нові стратегії забезпечення справедливості, а також визначити шляхи подальшого розвитку цієї складної та важливої галузі міжнародного права.

Ключові слова: міжнародна кримінальна відповідальність, міжнародне право, тероризм, міжнародний трибунал, кіберзлочинність.

Baranenko D.V., Peculiarities of international criminal liability: legal realities and past experience.

The relevance of the topic of international criminal responsibility in the modern context is emphasized not only by the need to improve the mechanisms of legal response to violations of the international legal order but also by the need to develop and apply effective strategies to combat the most important crimes. Crimes against humanity, war crimes, and genocide are catastrophic manifestations of violations of the basic principles of humanity and international law, which require immediate and decisive measures to ensure the accountability of those responsible for such acts.

In the conditions of a constantly changing world order and new challenges facing the international community, the proper study and analysis of legal realities and experience in the field of international criminal justice acquires importance.

In the context of the evolution of international criminal law and the deepening of international cooperation in the field of justice, this study sets itself the task of identifying and analyzing the trends in the development of international criminal responsibility, focusing on the need to improve existing tools and define new strategies for ensuring the effectiveness of justice in the context of changing challenges in the modern world.

This research, aimed at promoting understanding and solving modern challenges in the field of international criminal responsibility, is of great

practical importance for the development of effective measures to counter international crimes and to hold accountable those who commit such violations.

The main importance of this study lies in the fact that it contributes not only to the scientific understanding of the theoretical aspects of international criminal responsibility but also to the formulation of practical recommendations for improving the existing mechanisms of countermeasures and bringing guilty persons to justice. The scientific contribution to this topic will allow us to develop and implement new strategies for ensuring justice, as well as to determine the ways of further development of this complex and important field of international law.

Key words: international criminal responsibility, international law, terrorism, international tribunal, cybercrime.

Постановка проблеми. Зростання активності транснаціональних злочинних угруповань, масштабні конфлікти та порушення прав людини породжують необхідність вивчення та реформування міжнародної кримінальної відповідальності. Зокрема, у контексті злочинів проти людяності, воєнних злочинів та геноциду, важливо розглядати правові реалії та досвід минулого для ефективного притягнення до відповідальності осіб, винних у таких порушеннях.

Однак існуючі правові механізми міжнародної кримінальної відповідальності нерідко стикаються з викликами та недоліками, що ускладнюють їхню ефективність. Питання ефективності міжнародних трибуналів, взаємодії міжнародного та національного права, а також проблеми забезпечення правосуддя в умовах глобальних конфліктів стають об'єктом уваги та обговорення вчених та практиків.

Постає питання про те, як правові реалії та досвід минулого впливають на сучасний механізм притягнення осіб до міжнародної кримінальної відповідальності. Які виклики виникають у сучасних умовах та як їх можна вирішити, враховуючи накопичений досвід і попередні реформи у галузі міжнародного кримінального права? Ця проблема стає ключовою для розвитку ефективних стратегій протидії та забезпечення відповідальності за вчинення міжнародних злочинів.

Стан опрацювання теми можна оцінити як задовільний. Різні науковці, такі як Герц В.Р., Гутник В.В., Іванов В.М., Ківалов С.В., Коруц У.З., Сенаторова О.В., Солошенко В.В. та Чаус С.В. розглядають окремі аспекти цієї теми, а саме історичну та правову складову трибуналів.

Мета дослідження полягає в глибокому та систематичному аналізі особливостей притягнення осіб до міжнародної кримінальної відповідальності в контексті сучасних правових реалій.

Виклад основного матеріалу.

Міжнародна кримінальна відповідальність, як складова системи міжнародного права, визначається теоретичними засадами, які становлять основу для розуміння, аналізу та застосування правових механізмів. Теоретичні аспекти цього питання впливають із вивчення історичного розвитку, концептуальних підходів та філософських засад, що визначають сутність та завдання міжнародної кримінальної відповідальності.

Початок розвитку теорії міжнародної кримінальної відповідальності пов'язаний із становленням міжнародного права та виникненням понять, таких як «злочин проти міжнародного співтовариства» чи «злочин проти людяності». Теорія обґрунтовує необхідність винесення відповідальності за такі дії на міжнародний рівень, враховуючи, що деякі злочини переходять межі національного суверенітету та стають предметом загального міжнародного інтересу.

Ідея найсуворішого покарання осіб, винних у здійсненні міжнародних злочинів, залишається актуальною протягом тривалого періоду. Спроби притягти до відповідальності керівників держав та їхніх полководців мали місце в історії, але без належної соціальної і нормативної бази. Нюрнберзький процес є винятковим в цьому контексті [12, с.143].

Міжнародне товариство створило нові методи боротьби з міжнародними злочинами, зокрема, утворивши органи міжнародного правосуддя. У 1955 році Генеральна Асамблея ООН утворила комітет для розробки Статуту Міжнародного кримінального трибуналу, використовуючи досвід Нюрнберзького та Токійського трибуналів.

Питання про покарання військових злочинців виникло під час Другої світової війни, і рішення Ялтинської [11] та Потсдамської конференцій [3] підтверджують необхідність притягнення до відповідальності винних осіб.

У 1945 році СРСР, США, Великобританія і Франція уклали спільну угоду та введені Статут Міжнародного військового трибуналу для розгляду справ головних військових злочинців європейських країн «осі» (Німеччини та її союзників). Цій угоді приєдналися ще 19 держав [5, с.25].

Особами міжнародної кримінальної відповідальності стали фізичні особи, зокрема керівники, організатори, підбурювачі та посібники, які брали участь у розробці або вчиненні загального плану або змови на вчинення злочинів, визначених у Статуті трибуналу. Сам Статут Трибуналу визначав види злочинів, що підлягали його юрисдикції, такі як злочини проти миру, військові злочини та злочини проти людяності [10, с. 8].

Для виконання узгоджених раніше домовленостей між державами-переможницями про покарання головних військових злочинців в Нюр-

нбергу відбувся безпрецедентний судовий процес над групою військових злочинців, у складі якої було 25 осіб. Після завершення судового процесу, з 30 вересня по 1 жовтня 1946 року, Трибунал визнав підсудних винними у змові та вчиненні агресивних війн проти ряду країн, а також у вчиненні великої кількості військових злочинів і порушень проти людяності [6, с.8]. Суд виніс різноманітні вироки, включаючи смертну кару для деяких, довічне ув'язнення для інших, і оголошення невинності для окремих осіб.

Після відмови Контрольної Ради щодо клопотань про помилування, вирок був виконаний. Відповідно до міжнародних документів та принципів Статуту Трибуналу, злочинці могли стати об'єктом судового розгляду не лише міжнародними трибуналами, але й національними судами окремих країн, якщо їхні злочини мали зв'язок з конкретною територією.

Згідно з умовами мирних договорів 1947 року, країни-учасниці війни на боці Німеччини зобов'язувалися здійснити арешт та передачу для суду осіб, звинувачених у військових та інших злочинах проти миру та людства [7, с. 227-228].

13 лютого 1946 року Генеральна Асамблея ООН прийняла резолюцію, що рекомендувала державам-членам ООН приймати заходи для арешту та видачі військових злочинців для суду та покарання згідно із законами їхніх країн [8].

У судових процесах щодо військових злочинців після війни в різних країнах світу, таких як ФРН, НДР, СРСР, Туреччина, Ізраїль, Франція, Канада, використовувався внутрішньодержавний механізм. Різні статуси міжнародних злочинців визначали ієрархію судових органів, включаючи міжнародні трибунали та національні суди. Окупаційні суди на території повержених держав діяли за тими ж принципами, що й міжнародні трибунали.

Наведені акти та резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 11.12.1946 р. підтвердили принципи, визнані Статутом Нюрнберзького трибуналу та відображені в його вирокі [1]. Це історичний прорив у міжнародному праві, що стосується розвитку і становлення інституту міжнародної кримінальної відповідальності за агресивні війни та військові злочини.

В кінці ХХ століття виникла потреба у створенні міжнародних кримінальних трибуналів через міжнародні злочини на території колишньої Югославії та в Руанді, що сталося після півстоліття від створення післявоєнних трибуналів. У 1993 році Міжнародний трибунал для колишньої Югославії та Міжнародний кримінальний трибунал для Руанди були створені під впливом порушень гуманітарного права на Балканах у 1990-х. Однак повноваження цих трибуналів були обмежені державами, а не індивідуумами, через широке тлумачення Статуту. Легітимація Ради

Безпеки у створенні трибуналів мала важливе юридичне значення через мовчазне визнання членами ООН. Статут Міжнародного трибуналу для Югославії визначав «серйозні порушення міжнародного гуманітарного права» як підставу для притягнення індивідів до кримінальної відповідальності, включаючи порушення Женевських конвенцій 1949 р., законів і звичаїв війни (Гаазькі конвенції 1899 і 1907 рр.) і геноцид [2].

Трибунал вживає тюремного ув'язнення як засіб покарання, враховуючи при цьому практику виносу вироків про тюремне ув'язнення в судах конкретної країни (наприклад, Руанди). При визначенні покарання враховуються особа винуватця та тяжкість вчиненого. Додатково може бути прийняте рішення про повернення будь-якого майна та прибутків, отриманих у результаті злочинної поведінки, їх законним власникам, включаючи вилучення примусовим шляхом [4].

Значущою особливістю Трибуналу Руанди є той факт, що він був створений під час тривання конфлікту, коли обвинувачених, ще до протидії держав, що знаходяться під юрисдикцією, необхідно було затримати, доставити до суду і обвинуватити у скоєнні протиправних дій, що виходили за межі юрисдикції конкретної держави, і засудити згідно з міжнародним правом.

Створення та робота міжнародних трибуналів – ключовий етап у розвитку міжнародного кримінального права, зокрема у судовій системі та процесі. Важливість цих трибуналів полягає також у відкритті шляху до утворення постійного загального міжнародного кримінального суду з універсальною юрисдикцією. Навіть після підписання Статуту Міжнародного кримінального суду Україною 20.01.2000 р., ратифікація ще не відбулася [9], а лише обмежена кількість країн визнає його універсальну юрисдикцію .

Статути трибуналів визначають зобов'язання держав надавати допомогу, включаючи виявлення осіб, отримання свідчень та доказів, а також арешт та передачу обвинувачених до трибуналів. Це передбачає внесення відповідних положень до кримінального та кримінально-процесуального законодавства кожної держави.

Висновок. Дослідження особливостей притягнення до міжнародної кримінальної відповідальності, опираючись на аналіз правових реалій та досвіду минулого, відкриває перед нами важливий шар в сучасній системі міжнародного права. Сучасні умови, що обумовлюються глобалізацією, технологічним розвитком та новими формами міжнародної взаємодії, вимагають уваги до ретельного вивчення та адаптації інструментів притягнення осіб до кримінальної відповідальності.

Правові реалії вказують на постійний розвиток і розширення концепції міжнародної кримінальної відповідальності, особливо щодо нових видів

злочинів, таких як тероризм, кіберзлочини та екологічні порушення. Сприйняття корпорацій як суб'єктів кримінальної відповідальності, а також розгляд аспектів корпоративної відповідальності, стають важливими елементами сучасного правового підходу.

Досвід минулого, відображений у діях міжнародних трибуналів та судів, слугує цінним джерелом вивчення та розуміння ефективності системи притягнення до відповідальності. Принцип комплементарності та співпраця міжнародних та національних юрисдикцій набувають нового виміру, де важливо враховувати взаємодію та взаємопоінформованість.

Міжнародна кримінальна відповідальність, визначаючи стандарт поведінки та справедливості в глобальному контексті, виграє значущу роль у забезпеченні стабільності та порядку. Зазначене дослідження виступає як спроба висвітлення та розуміння найважливіших аспектів цієї галузі, а також як внесок у подальший розвиток міжнародного права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. General Assembly Resolution №95(I) Affirmation of the principles of International Law recognized by the charter of the Nurnberg Tribunal from 11.12.1946. URL: https://legal.un.org/avl/pdf/ha/ga_95-I/ga_95-I_ph_e.pdf.
2. Statute of the International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of the Former Yugoslavia since 1991 (International Tribunal for the Former Yugoslavia). United Nations Official website. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/statute-international-tribunal-prosecution-persons-responsible>.
3. Герц В.Р. Потсдамська конференція 1945 р. і проблеми взаємодії країн антигітлерівської коаліції на завершальному етапі Другої світової війни. *Interdisciplinary Science Studies*. №4. 2023. URL: <https://ojs.scipub.de/index.php/ISS/article/view/2570>.
4. Гутник В.В. Принцип презумпції невинуватості у практиці діяльності Міжнародного трибуналу для колишньої Югославії для Міжнародного кримінального суду. *Юридична Україна*. №2. 2010. С. 133-138. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/urykr_2010_2_26.pdf.
5. Іванов В.М. Нюрнберзький процес: історичне та правове значення (до 70-річчя Міжнародного військового трибуналу). Ча-сопис Київського університету права. №3. 2015. С. 24-28. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Chkup_2015_3_7.pdf.
6. Ківалов С.В. Міжнародне кримінальне правосуддя: від Нюрнберзького військового трибуналу до Міжнародного кримінального суду. *Альманах міжнародного права*. №1. 2009. С. 5-18. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/906>.
7. Коруц У.З. Практика Нюрнберзького трибуналу та її значення для кваліфікації пропаганди війни як міжнародного злочину. *Альманах міжнародного права*. №24. 2020. С. 222-230. URL: https://web.archive.org/web/20210331041849id_/http://inlawalmanac.mgu.od.ua/v24/28.pdf.
8. Резолюція №A/RES/3(I) Генеральної Асамблеї ООН від 13.02.1946 року. <https://www.un.org/ru/ga/1/docs/1res.shtml>.
9. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду від 17.07.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.
10. Сенаторова О.В. Nuremberg Principles as a Basis of International Criminal Justice. *Theory and Practice of Jurisprudence*. №1(1). 2016 URL: <https://doi.org/10.21564/2225-6555.2011.1.62798>.
11. Солошенко В.В. Історичне значення Ялтинської конференції. «Ялтинська конференція «Великої трійки» 1945 р. і еволюція міжнародних відносин у XX-XXI ст.»: збірник наукових праць. 2016. с. 16-24. URL: <https://elibrary.ivinas.gov.ua/349/>.
12. Чаус С.В. Нюрнберзький процес як дискурс. Система і структура східнослов'янських мов. №7. 2014. С. 143-157. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/11234/%20haus.pdf?sequence=1>.